

міжцивілізаційних зіткнень – «діалог різностей», повага до загальноцивілізаційних надбань людства.

1. Арутюнян Ю. В., Дробижєва Л. М. Многообразие культурной жизни народов СССР. – М., 1987. – С.142. 2. Barth F. Ethnic group and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference. / Ed.by F.Barth. – Universities For Laget // Allen-Unwin, 1969 (reprint 1982). 3. Тишков В. А. Идентичности и культурные границы // Идентичность и конфликт в постсоветских государствах. – М., 1997; Его же. Этнический конфликт в контексте обществоведческих теорий // Социальные конфликты: экспертиза, прогнозирование, технологии, разрешение. – Вып.2. Ч.1. – М., 1992. – С.36. 4. Нагорна Л. Національна ідентичність в Україні. – К., 2002. – С.23. 5. Костенко Н. Культурні ідентичності: перетворення і визнання // Соціологія – 2001. - №4. – С.; Мадей Н.М. Проблема культурної ідентичності // www.franko.lviv.ua. 6. Лебедева Н. М. Введение в этническую и кроскультурную психологию. – М., 1999; Идентичность и толерантность // Ред. Лебедевой Н. М. – М., 2002. – С. 245-246. 7. www.niss.gov.ua/monitor/des.1000. 8. Паніна Н. Чинники національної ідентичності, толерантності. – С. 35-40. 9. Хмелько В. Є. Лінгво-етнічна структура України: регіональні особливості та тенденції змін за роки незалежності // www.kiss.com.ua//. 10. Хмелько В. Є. Лінгво-етнічна структура України: регіональні особливості та тенденції змін за роки незалежності // www.kiss.com.ua//. 11. www.i-soc.com.ua/institute/public2008php

УДК 316.375:328.161 (477)

ДИНАМІКА ЗМІНИ ЦІННІСНО-ПОЛІТИЧНИХ ОРІЄНТАЦІЙ В УМОВАХ ПОЛІТИЧНОЇ КРИЗИ УКРАЇНИ

Л. Бунецький

У статті досліджується місце ціннісно-політичних орієнтацій у структурі масової свідомості громадян, можливості соціальної мобільності і політичної участі. На матеріалах соціологічних досліджень громадської думки проводиться аналіз динаміки зміни ціннісно-політичних орієнтацій за період з 1988 по 2008 рр. Особлива увага приділяється проблемі довіри громадян до інститутів влади та демократичних змін в Україні.

Ключові слова: політичні цінності, політична свідомість, ціннісно-політичні орієнтації, політична активність

In the article, the author probes the place of value-political orientations in the structure of mass consciousness of citizens, possibility of social mobility and political participation. On the materials of sociological researches of public opinion, the analysis of dynamics of change of value-political orientations is conducted for period from 1988 to 2008. The special attention is spared to the analysis of citizens' credit of trust to power institutions and their looks in relation to democratic changes in Ukraine.

Keywords: political values, political consciousness, value-political orientations, political activity

Сучасна політична система України перебуває у стані трансформаційних змін, які значною мірою впливають на всі її складові елементи: політичні інститути та відносини, політичну культуру та свідомість громадян. Практика свідчить, що такі процеси не скеровуються одночасно, а відбуваються в результаті боротьби багатьох політичних сил і рухів. Деякі з них суттєво протидіють реформам, додаючи їм деструктивного характеру, що вводить суспільство в стан динамічного хаосу та кризи. Проблеми ціннісно-політичних орієнтацій громадян дослідники в галузі політології та соціології приділяють значну увагу, бо орієнтації безпосередньо пов'язані з такими явищами політики, як політична свідомість та культура, які, в свою чергу, формують певну політичну поведінку.

Доречно зазначити, що в сучасній науковій, зокрема політологічній, літературі існує багато підходів щодо визначення категорії політичних цінностей. Політичний енциклопедичний словник дає визначення поняття «ціннісних орієнтацій» «...як об'єктів, явищ, ідей та процесів політичного життя та їх властивостей, що задовольняють соціальні інтереси людини і які вона залучає у сферу своєї життєдіяльності [1]. Таким чином, політичними цінностями є такі соціально-політичні явища, процеси та ідеї, які відповідають політичним інтересам особистості й зумовлені певними соціально-економічними та іншими обставинами. Інакше кажучи, політичні цінності - це змістовна сторона спрямованості людини, сфера її політичної культури, яка визначає та обумовлює її політичну поведінку. З цього приводу О. Здравомислов зауважує, що «...мир ценностей - это, прежде всего, мир культуры в широком

понимании слова, это сфера духовной деятельности человека, ее моральное сознание, ее склонность тех оценок, в которых выявляется мера духовного богатства индивида» [2].

Соціальне політичне буття, криза державної влади, реформа політичної системи визначають спектр політичних цінностей, притаманних перехідному стану суспільства. Йдеться про такі цінності демократії, яких не було раніше і які отримали розвиток у пострадянській Україні: виборність органів влади, свобода слова і друку, свобода пересування, враховуючи свободу виїзду за кордон, свобода підприємництва тощо. Особливе місце в системі політичних цінностей посідає держава як найголовніший інститут політичної системи, легітимність політичної влади, демократичні реформи політичних інститутів держави та процеси формування інститутів громадянського суспільства. Щоб правильно оцінити перспективи демократичного транзиту України, необхідно зрозуміти природу суперечливого ставлення до політичних цінностей в українському суспільстві на тлі загальносвітових тенденцій. Тобто говорячи про формування ціннісно-політичних орієнтацій, про рівень прихильності громадян ідеалам і цінностям свободи, неможливо абстрагуватися від конкретних обставин життя країни в останні 10-15 років, за час яких становлення української демократії відбувалося зовсім не в тепличних умовах. Важливо також, ґрунтуючись на аналізі суспільних настроїв, спробувати виявити причини зниження конструктивної політичної активності громадян. У дослідницькому плані це допоможе сформувати дещо глибше уявлення про рівень ціннісно-політичних орієнтацій громадян, культури політичної участі та про ступінь адекватності цих процесів вимогам сучасного суспільства.

Реальні процеси, що відбуваються сьогодні в Україні, безумовно хвилюють громадян, однак ці процеси не пов'язуються з настроями й бажаннями людей, тобто «провисають» у політико-правовому просторі. Емпіричні дослідження, проведені у листопаді-грудні 2008 року [3], свідчать, що «демократичні» реформи, політичні цінності, визнані пріоритетними владою, а також механізми їх впровадження майже не сприймаються масовою свідомістю як реальний інструмент вирішення суспільних проблем. Кредит довіри громадян до інститутів державної влади є доволі рідкісним винятком. Цей розділ «Довіра до інститутів влади» й отримані дані дослідження подаємо в оригінальному вигляді. Переконані, що і громадянам, і владі буде над чим поміркувати, які висновки слід зробити (див. таблиці № 1-4).

«Якою є у цілому Ваша довіра до теперішньої влади?»

На рівні держави		
	довіряю	не довіряю
Президентіві	4%	96%
Парламенту	7%	93%
Урядові	6%	94%
Суду	17%	83%
Прокуратурі	18%	82%
Міліції	17%	83%
СБУ	24%	76%
Армії	33%	67%

На рівні регіону		
	довіряю	не довіряю
Міськраді	29%	71%
Держадміністрації	17%	83%
Райраді	27%	73%
Райадміністрації	22%	78%
Суду	22%	78%
Прокуратурі	21%	79%
Міліції	20%	80%
СБУ	25%	75%
Армії	34%	66%

«Якою є Ваша довіра до політичних партій,
засобів масової інформації, профспілок, церкви?»

На рівні регіону		
	довіряю	не довіряю
Партіям	21%	79%
ЗМІ	31%	69%
Профспілкам	32%	68%
Церкві	60%	40%
Суду	22%	78%
Прокуратурі	21%	79%

На рівні регіону		
	довіряю	не довіряю
Міліції	20%	80%
СБУ	25%	75%
Армії	34%	66%

Як бачимо, результати дослідження свідчать про безпрецедентно низький рівень довіри громадян до більшості державних і громадянських інститутів. І як наслідок - синдром «неучасті», що сформувався в останнє десятиріччя, який особливо помітний у молоді та дієздатної частини населення. Тобто, ми маємо «кризу демократії участі», яка, до речі, спостерігається і в країнах «розвиненої демократії». Таким чином, з початку 2009 року кредит довіри громадян до інститутів влади, реформ тощо не тільки не збільшився, а спостерігається суттєвий регрес. Це означає, що органи державної влади та деякі громадянські інститути, як на рівні держави, так і на рівні Севастопольського регіону, не мають опори в населення.

Деформація політичних цінностей, недовіра громадян до інститутів влади і правових норм залежить від безлічі чинників, важливим з яких є **корупція** - її можна порівняти з найстрашнішою хворобою суспільства, ганебним явищем, що підточує владу, демократичні реформи, сповільняє соціально-економічний ріст суспільства, нищить його морально-етичні цінності та ставить під загрозу політичні надбання. Результати дослідження констатують, що 96%(!) респондентів (див. табл. № 5) вважають, що саме корупція загрожує реальним реформам, майбутньому нашої держави. В тому, що найбільше корупції є в місцевій владі, переконані 748 осіб (30%), а 895 респондентів (36%) відповіли, що в цьому винна держава з її несправедливими законами та порядками.

**«Яке з наведених тверджень
Ви вважаєте найбільш правильним?»**

1. Корупціонери - це передусім місцева влада.	748	30%
2. Ми самі - громадяни – породжуємо корупцію, мовчки приймаючи несправедливість щодо себе і своїх близьких, погоджуючись на побори, даючи хабарі...	853	34%
3. У всьому винна держава з її несправедливими законами і порядками.	895	36%

На запитання «Де, на вашу думку, в Україні найбільше процвітає корупція?», відповідь була отримана знакова - **скрізь (69%)**. І це безперечно має спонукати владу й населення не лише серйозно замислитись, а й вжити відповідних дій. Важливо те, що корупція негативно впливає на життєдіяльність громадян: падає рівень добробуту, зменшується довіра до влади, зростає протиріччя між багатими та бідними, погіршується соціально-економічна ситуація загалом. Корупція породжує свавілля тих, хто перебуває при владі, сприяє процвітанню організованої злочинності, кримінальних угруповань, що має неабиякий руйнівний ефект для суспільства. Слід зазначити, що більшість громадян (76%) готові активно боротися з цим явищем, а 27% опитаних виявили бажання взяти безпосередню участь в антикорупційних громадянських заходах. Адже саме громада повинна забезпечувати контроль за діяльністю влади та рішеннями, які вона ухвалює. Досвід західних передових держав свідчить, що саме громадський контроль є одним із головних механізмів забезпечення прозорості інституту влади. Таким чином, громадяни та створені ними громадські організації повинні стати потужною силою, здатною подолати корупцію. Тобто, мова йде про формування в Україні громадянського суспільства. З цього приводу на запитання «Чи бачите Ви паростки формування громадянського суспільства в Україні?», більшість респондентів (див. табл. № 6) вважають, що в м. Севастополі, як і в державі в цілому, ще зарано говорити про розвиток такого суспільства.

Таблиця 6

**«Чи бачите Ви паростки формування
громадянського суспільства в Україні?»**

	Так	Ні
В країні	34%	66%
В регіоні	41%	59%

Таким чином, на думку громадян і експертів, ступінь розвитку громадянського суспільства в сучасній Україні є невисоким і за нашою шкалою, перебуває у зародковому стані. А це підтверджує той факт, що демократичні правові відносини, масова демократична свідомість в Україні ще мають пройти довгий шлях свого формування.

Підтверджують це і дані, отримані за результатами дослідження. Згідно з ними, 91% опитаних городян упевнені, що в країні і у Севастопольському регіоні назріла потреба проведення громадянської кадрової експертизи, а 96% вважає, що питанням кадрової політики слід приділити значно більше уваги (див. таблиці № 7 і 8).

Таблиця 7

**«Чи вважаєте Ви, що в країні й у нас у регіоні назріла
необхідність проведення громадянської кадрової експертизи?»**

Так	2277	91%
Ні	223	9%

Таблиця 8

**«Чи згодні Ви з тим, що питанням кадрової політики
в державі і в нашому регіоні потрібно приділяти
пильнішу увагу?»**

Так	2409	96%
Ні	90	4%

Знову відроджена до життя ідея про створення в м. Севастополь вільної економічної зони більш ніж переконливо підтримана городянами. На запитання **«Чи підтримуєте ви ідею нинішньої виконавчої влади міста про створення в Севастополі вільної економічної зони?»** ствердно відповіли 76% опитаних, «ні» сказали 24%.

Також респонденти оцінили, наскільки в нашому суспільстві створені умови для їх життєдіяльності (див. табл. № 9).

Таблиця 9

«Чи створені, на вашу думку, в нашій державі, суспільстві належні умови для життєдіяльності соціального прошарку, до якого Ви себе і свою сім'ю зараховуєте?»

Створені	274	11%
Не створені	2226	89%

Хай там як, а все ж народ наш мудрий. «Бої місцевого значення» між виконавчою і представницькою владою міста, зокрема між В. В. Саратовим і С. В. Куніциним, могли б по-справжньому «даж зірвати» не те що в окремого громадянина, а й у всього міського соціального механізму. Але цього не сталося (див. табл. №№10, 11).

Таблиця №10

«Як, на вашу думку, протистояння між виконавчою і представницькою владою міста (зокрема між С. В. Куніциним і В. В. Саратовим) вплинуло на суспільно-політичну ситуацію в місті?»

Погіршило її	1324	53%
Поліпшило її	150	6%
Ніяк не вплинуло	1025	41%

Таблиця №11

«На чиєму боці в цьому протистоянні Ви особисто?»

На боці С. В. Куніцина	274	11%
На боці В. В. Саратова	450	18%
Ні на чиєму	1779	71%

Слід зазначити, що більша частина громадян - 88% (та відповідно 77%), виходячи з досвіду попередньої виборчої кампанії, вважають, що майбутні результати президентсько-парламентських виборів можуть бути сфальсифіковані (див. табл. №12).

**«Чи будуть, на вашу думку, сфальсифіковані
майбутні президентські вибори в Україні?»**

	Так	Ні
На рівні країни	88%	12%
На рівні нашого регіону	77%	23%

Однією з серйозних проблем для України є те, що 89% опитаних вважають, що після приходу до влади президента В. А. Ющенка демократичних змін та свобод у реальному житті та свідомості людей не тільки не збільшилось, а значно поменшало. Це, своєю чергою, впливає на зменшення довіри до президента, розчарування у лідерах Помаранчевої революції.

Як бачимо, «революційні» сподівання не витримали постреволюційних реалій, які відновили застійні тенденції, явища та ностальгічні настрої в українському суспільстві. Причому більшість громадян розчарувалися не стільки в самих демократичних цінностях, скільки в своєму політичному виборі. Соціально-політичний та економічний проект, на реалізацію якого суспільство надало карт-бланш В. Ющенку, не виправдав очікувань українських громадян, тому негативне ставлення до нього було перенесене і на демократичні цінності, процедури й інститути. Як результат - більшість населення України відчуває не тільки матеріальний, а й ціннісно-політичний дискомфорт, який суттєво знижує рівень їхнього соціального самопочуття, усвідомлення особистої політичної ефективності. Пересічні громадяни здебільшого не впевнені в тому, що вони можуть впливати на політичні процеси у суспільстві, тож їм бракує соціального оптимізму – впевненості в завтрашньому дні.

Підсумовуючи результати проведеного соціологічного дослідження, можна стверджувати, що з 1998 по 2008 рр. суттєвих змін в ієрархії політичних цінностей не сталося. Лише громадяни прагнуть мати більше свободи в політичній і економічній діяльності, що істотно відрізняється від результатів соціологічних опитувань 1988-1998 рр., коли люди більшою мірою прагнули забезпечення своїх політичних прав, побудови сильної національної державності. За останнє десятиріччя дещо зросла значимість можливості вільно обирати владу, зокрема президента, висловлювати свої політичні погляди, що, вочевидь, є відбитком перебігу й результатів виборчих

кампаній останніх років. Йдеться про ті цінності демократії, які отримали розвиток у пострадянській Україні: реальна виборність органів влади, наявність опозиції, свобода слова і друку, свобода пересування, включаючи свободу виїзду за рубіж, свобода підприємництва тощо. Слід зазначити й те, що громадяни дуже сильно розчаровані в наших політичних лідерах як державного, так і місцевого рівня. Практично немає довіри до владних інститутів, що, звісно, не сприяє формуванню демократичної, правової держави. **Це означає, що інститути державної влади, як на рівні держави, так і на рівні Севастопольського регіону, не мають опори в населення.** Треба зазначити й те, що цей процес зазнав значного впливу світової кризи, яка сьогодні відчутно зачепила всі сфери, особливо політику. Однак, громадяни, як показують дослідження, оптимізму і віри в майбутнє не втратили. А що залишається? За таких умов необхідно особливу увагу приділити громадській думці та створенню системи політичних цінностей, які б відповідали настроям та інтересам громадян, що в свою чергу, змогло б активізувати довіру населення до інститутів політичної влади, до своєї держави і цим самим забезпечити її демократичний транзит. Тому проявляється зацікавленість громадян у тому, щоб влада до них прислухалась. На запитання **«Чи хотіли б Ви, щоб влада, ухвалюючи рішення, більш повно враховувала Вашу думку?»** ствердно відповіли 2228 опитаних (91%), «ні» сказали 222 людини (9%).

Таким чином, виникає фатальне запитання – «Чи можливе взаєморозуміння громадянського суспільства та державної влади?». **Ми вважаємо - можливо! Якщо, звичайно, сторони навчаться один одного чути і розуміти.** Вирішення цієї проблеми, як фіксує соціологічне дослідження, залежить від того, чи «повернеться» нинішня влада до громадянського суспільства, чи буде забезпечено простір свободи в сенсі зростання реальних можливостей кожному громадянину вибирати життєві стратегії, політичні цінності відповідно до власних уявлень та інтересів. Це з одного боку, а з іншого - чи вдасться громадянам України здолати власну політичну апатію та вплинути на владу таким чином, щоб нарешті, вона повернулася обличчям до суспільства. Тобто, сьогодні необхідна **нова парадигма національного антикризового політичного управління**, в основі якої є ідея демократичної конвергенції інститутів держави та громадянського суспільства, що забезпечить політичне самовизначення країни в умовах світової кризи. Тому

нині перед українським суспільством постає завдання №1: знайти рівновагу, знайти своє об'єднання («ком'юніті»), таке політичне співтовариство, що функціонує в рамках єдиного безконфліктного соціально-політичного простору України - сполучення між повноваженнями й можливостями держави з одного боку, і повноваженнями й можливостями самоврядування з іншого, яке б відповідало соціокультурним підставам, ціннісно-політичним орієнтаціям населення. Від того, як вирішиться ця проблема, залежить і доля демократії в Україні. Остаточної відповіді немає - її дасть тільки майбутнє, але ми можемо наблизитися до нього через дискусії, ретельніший науковий аналіз цих питань та творчий пошук відповідей на них.

1. Політичний енциклопедичний словник / За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка / 2-е вид., доп. і перероб. - К.: Генеза, 2004. - 790с. 2. Здравомыслов О. Потребности. Интересы. Ценности. – М.: Политиздат, 1986. – С.27-28. 3. Соціологічне дослідження було проведено Центром соціологічних досліджень м. Севастополя спільно з аналітичним центром редакції газети «Терра Чудесная. Севастополь». У дослідженні було опитано (вибіркова сукупність) 2500 респондентів (громадян Севастопольського регіону): віком від 18 до 30 років - 612 осіб /24,44%/, від 31 до 45 - 583 /23,17%/, від 46 до 60 - 692 /27,91%/, і 613 /24,48%/ респондентів старші 61 року. Переважна більшість /56,03%/ із них мають середню освіту, у 35,67% - вищу освіту, лише початкову - 1,79. Похибка становить 2,08%.

УДК 329:321.7

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ В СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

О. Нікогосян

Автор статті робить спробу визначити роль політичних партій як інституту громадянського суспільства, проаналізувати причини падіння авторитету політичних партій у західноєвропейських країнах. Також звертається увага на відмінності в організації та діяльності партій порівняно з попередніми періодами політичного життя.